

**НАУКОВИЙ
ВІСНИК**

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Рік заснування 1996

Випуск 752

Слов'янська філологія

Збірник наукових праць

Чернівці
Чернівецький національний університет
2015

УДК 801.6[821.161.2+821.135.1],,19”

ДОЛЬНИК У РУМУНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ АВАНГАРДИСТСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Крістінія Паладян. Дольник у румунській та українській авангардистській поезії.

Статтю присвячено вивченню дольникових структур у румунській та українській авангардистській поезії. Показано, що національні форми авангардистського дольника формувалися на основі гострої опозиції до класичних норм віршування. Виявлено способи творення та ритмічну основу початкових форм дольника: румунський – складний, нерегулярний, який, здебільшого, входить до складу поліморфних структур на рівні мікрополіметрії або спрямований на чисту тоніку; український виступає, як багатформна структура, в якій виділяються дві лінії: взаємодія з класичними розмірами та вихід у чисту тоніку.

Ключові слова: авангардизм, версифікація, силабо-тонічне віршування, тонічне віршування, дольник.

Кристи́ния Паладя́н. Дольник в румынской и украинской авангардистской поэзии.

Статья посвящена изучению дольниковых структур в румынской и украинской авангардистской поэзии. Показано, что национальные формы авангардистского дольника формировались на основе острой оппозиции к классическим нормам стихосложения. Выявлены способы создания и ритмическое основание начальных форм дольника: румынский – сложный, нерегулярный, который, в основном, входит в состав полиморфных структур на уровне микрополлиметрии или направлен на чистую тоникку; украинский выступает, как многоформная структура, в которой выделяются две линии: взаимодействие с классическими размерами и выход в чистую тоникку.

Ключевые слова: авангардизм, версификация, силлабо-тоническое стихосложение, тоническое стихосложение, дольник.

Kristiniia Paladian. Dolnik in Romanian and Ukrainian avant-garde poetry.

The article deals with the study of dolnik structure in Romanian and Ukrainian avant-garde poetry. It is shown that the national forms of avant-garde dolnik were formed on the base of sharp opposition to classical norms of versification. The ways of creation and a rhythmic base of background forms of dolnik were found: Romanian – difficult, not regular that mainly belongs to polymorphic structure at the level of micropolimetry or is directed on the naked tonic; Ukrainian – acts as a polymorphemic structure, where two lines are emphasized: the interaction with classical sizes and an exit into naked tonic.

Key words: avant-garde, versification, syllabic-tonic versification, tonic versification, dolnik.

Початок ХХ століття у світовій літературній практиці характеризується прагненням митців до оновлення художньої системи, до звільнення від застарілих класичних форм, які, на їх думку, не відповідали вимогам часу. Перші десятиліття ХХ століття пройшли під знаком модерністських пошуків, спрямованих на радикальну зміну літературних форм, на епатаж, деструкцію, на відмову від будь-якої системи. Як наслідок цього на початку ХХ століття поряд із канонічним класичним віршем, який має двоскладову (ямб, хорей) або трискладову (дактиль, амфібрахій, анапест) будову виникає некласичний вірш, який ще називають тонічним. Серед його розмірів теоретики вірша виділяють три основні форми: дольник, тактовик і акцентний вірш. Тлумачення цим термінам дали відомі російські віршознавці В. Брюсов [1], В. Жирмунський [5] та М. Гаспаров [2–4]. Акад. М. Гаспаров у своїх фундаментальних працях подав наукове визначення основних форм сучасного тонічного віршування: дольник – це вірш, у якому обсяг інтервалів між наголосами коливається в діапазоні 1–2 склади; в тактовикку коливання відбуваються у діапазоні 1–2–3 склади; в акцентному вірші обсяг міжнаголошених інтервалів коливається в діапазоні більшим, ніж три варіанти. [2, 4].

Найраніші форми тонічного вірша пов'язані з модернізмом і авангардизмом. Поети-авангардисти вдаються до активного використання некласичного вірша, для якого характерні, фрагментарність, асиметричність, аморфність та безсистемне змішування класичних і некласичних віршованих розмірів. Найвикористовуванішою некласичною формою вважається дольник. Вже йшлося про те, що російська віршознавча наука визначає дольник як окремий тонічний розмір, поряд з тактовиком і акцентним віршем. Однак деякі сучасні віршознавці вважають дольник дериватом силабо-тонічного віршування. Уже згадуваний М. Гаспаров помітив тотожність деяких ритмічних форм дольника з двоскладовими і трискладовими розмірами. Саме завдяки цьому дольник вважається перехідною метричною формою між силабо-тонічною і тонічною версифікацією. У ритміці дольника М. Гаспаров виділяє дві основні тенденції: 1) до силабо-тонічної урегульованості, певної стійкості міжкітвових інтервалів і 2) до чистотонічної

неврегульованості, змінності міжкіткових інтервалів, анакруз, словоподілів, клаузул [8, с. 27].

Проблему українського дольника порушено у працях В. Ковалевського, І. Качуровського. Великим обсягом проаналізованого матеріалу та повнотою одержаних даних відзначається колективна монографія „Український дольник” за редакцією проф. Н. В. Костенко [8]. У роботі досліджується український дольник за десятиліттями з урахуванням специфіки розвитку ритмічних форм у динаміці історико-літературного процесу. У румунській літературознавчій науці вперше пропонується дослідження дольника, як окремої форми неklasичного віршування.

Порівняння авангардистського типу дольникових форм у румунській та українській поезії дає можливість пояснити ознаки дольника у кожній національній версифікації, а також, поглиблює наші знання щодо певних закономірностей розвитку основних віршованих форм європейського авангардизму. Пропонуємо порівняльний аналіз на матеріалі першовідкривачів авангардизму: румунського поета Трістана Тцари та українського митця Михайля Семенка.

У румунській поезії дольник вперше з'являється у творах юного поета, засновника дадаїзму Трістана Тцари. Дольник у його поезії має тенденцію до чистотонічної неврегульованості, змінності ритмічної картини та багатокомпонентної будови. У творах Т. Тцари відсутня певна стійкість ритмічних форм, поет не створює самостійні монорозмірні дольникові твори. Його поезія полягає у безсистемному поєднанні різнорозмірних і різнометричних рядків, у химерності розміру та відмові від римування. Дольники виступають у сполучі з іншими класичними або тонічними розмірами, що створює мінливу ритміку вірша.

В українській літературі, за спостереженнями Н. Костенко, найраніші форми українського дольника простежуються у творчості лідера українських футуристів Михайля Семенка. У його поезії дольник (короткі, довгі, різноіктові й вольні його розміри) постає як складна, багатокомпонентна, динамічна структура, яку важко презентувати в завершеній, готовій формулі [8, с. 30].

Короткий 2-іктовий дольник, який за М. Гаспаровим постає як наслідування німецьких зразків дольника, розмір вельми рідкісний і виникає, здебільшого, у різноіктових структурах. Таку форму ідентифікує І. Качуровський, який зазначає, що однонаголошений тонічний вірш практично не зустрічається, але серед форм тонічного віршування вказує на „вірш з двома наголосами” [6, с. 82]. За твердженнями Н. Костенко належність 2-іктової форми до дольника може бути поставлена під сумнів, тому що, в цьому випадку не витримується основний принцип утворення дольникової структури – мінливість, змінність ширших чи вужчих міжкіткових інтервалів, змінність у них кількості складів: від 0 до 1, або від 1 до 2, для чого потрібні не два, а три ікти [8, с. 26]. Справді в українській авангардистській поезії віршознавець не знаходить віршів, які мали б розмір двоіктового дольника.

Форми Дк2 властиві румунській поезії. Для прикладу наведемо фрагмент вірша „Душі тут” Т. Тцари:

Îți întinzi ca moartea	2 – 1 – 1	Дк2 або Х3
Dinții în stradă	– 2 – 1	Дк2 або Д2
Să se învârtească	4 – 1	Х3
Împrejurul lor	2 – 1 –	Дк2 або Х3
Te văd prin fereastră	1 – 2 – 1	Дк 2 або Амф2
Cum miști capul	1 – 0 – 1	Дк2
Crescut ți-e trupul în sudoare	1 – 1 – 3 – 1	Х4
În ninsoare moale [15, с. 56].	2 – 2 – 1	Дк2 або Ан2

Ритмічна схема показує, що кожний з цих рядків пов'язаний із системою силабо-тонічного віршування (хореїчні, дактилічні, амфібрахічні і анапестичні розміри), але, разом з тим, виходить за її межі, порушуючи стопний принцип. Основною ознакою ритмічності виступає наголос, спостерігається, здебільшого, чергування рядків з двома наголосами. Кількість ненаголошених складів та їхнє розташування не є головним принципом у творі, хоча фіксується певне коливання міжкіткових інтервалів. Такий ритмічний малюнок дає можливість вважати структуру 2-іктовим дольником.

Триіктовий дольник виступає, як динамічний і гнучкий ритм, у якому наявні внутрірядкові модуляції міжкіткових інтервалів. М. Гаспаров, досліджуючи російський 3-іктовий дольник, запропонував п'ять основних ритмічних форм цього розміру:

- I. - 2 - 2 -
 II. - 1 - 2 -
 III. - 2 - 1 -
 IV. - 1 - 1 -
 V. - 4 -

Перші спроби румунського триїктового дольника наявні у поезії Т. Тцари. Дольники постають у його поезії, як експериментальні розміри у взаємозв'язку з іншими тонічними або класичними формами. У поетових Дк3 внутрірядкові зміни міжіктових інтервалів коливаються в діапазоні найпоширенішої моделі: 1-2 склади. Домінуючими формами є I (- 2 - 2 -) і II (- 1 - 2 -). Наведемо фрагмент з поезії „Канікули у провінції”:

1.	Să fim săraci la întoarcere	1 - 1 - 2 - 2	Дк3 (II)
2.	Și să batem la ușa străinului	2 - 2 - 2 - 2	Дк3 (I) = Д3
3.	Cu ciocul păsărilor în coajă de primăveri	1 - 1 - 3 // 1 - 4 -	Я2+Дк3 (V)
4.	Sau să nu mai mergem nicăieri	2 - 2 - 2 -	Дк3(I) = Д3
5.	Doliu alb la fecioara vecinului [15, с. 8].	- 1 - 2 - 2 - 2	Дк4

У наведеному уривку третій довгий рядок утворює два ритмічні варіанти:

а) 1 - 1 - 3 // 1 - 4 - Я2+Дк3 (V), який можна віднести до 5-іктового дольника з дактилічною цезурою - Дк2 + Дк3;

або:

б) 1 - 1 - 4 - 4 - Акц4, тут міжіктовий інтервал коливається в діапазоні 1-4 склади, що навіває уявлення про акцентний вірш. Таке поєднання вказує на спрямованість поетового дольника на чисту тоніку і верлібр.

Щодо інших ритмічних форм Дк3, то найменш уживаною є III ритмічна форма -2-1-, вона з'являється у поєднанні з тонічними розмірами. Двоскладникова IV ритмічна форма у румунському триїктовому дольнику відсутня.

Отже, авангардистський тип румунського триїктового дольника має чотири ритмічні форми, серед яких найуживаними є I і II. Його особливістю є нестационарність будови, вірші постають у формі нерегульованого поєднання дольникових і тактовикових структур. У еволюції форм Дк3 проглядається його тенденція до чисто тонічної системи віршування.

В українській поезії перші форми авангардистського Дк3 представлені поезіями М. Семенка. За підрахунками Н. Костенко у 3-іктовому дольнику М. Семенка наявні всі п'ять ритмічних форм, серед яких домінуючими виступають III і I. Найменш уживана неповнонаголошена V форма [8, с.31].

Наведемо приклад Дк3:

- Душі моєї Ц.К.	1 - 1 - 2 -	Дк3
і Патагонії далека мрія	3 - 3 - 1 - 1	Я5
і на серці чиясь рука	2 - 2 - 1 -	Дк3
мов пісок гарячий гріє [9, с. 92]2	- 1 - 1 - 1	Х4

За спостереженнями Н. Костенко, М. Семенко ніколи не прагнув до уніфікації і усталення ритмічних форм. „Різноманітності і мозаїчності його творам додають довгі слова, які ламають метричну скандовку, розчленування рядків на підряддя та гіпердактилічні і дактилічні клаузули” [8, с. 32]:

Обстановка мене обрублює	2 - 2 - 1 - 2	Дк3
Товариство викликає гримаси	2 - 3 - 2 - 1	Тк3
Тікати звідси!	1 - 1 - 1	Я2
Тікати з Києва!	1 - 1 - 2 -	Я2
До живих людей бігти... [9, с. 32]	2 - 1 - 0 - 1	Дк3

Отже, авангардистський тип українського 3-іктового дольника, за твердженнями Н. Костенко, найбільш розгалужений, п'ятиформний: III+I+II+IV+V. Його специфічною особливістю є застосування IV двоскладникової форми, яка відсутня у румунській та російській поезії. У процесі розвитку форм українського Дк3 виділяються дві лінії: 1) взаємодія з класичними розмірами; 2) вихід у чисту тоніку.

У румунській авангардистській поезії чотириїктовий дольник, як і триїктовий, є експериментальним. У його розвитку, як і у Дк3, спостерігається тенденція до чисто тонічної версифікації та до верлібру.

Систематику російського 4-іктового дольника подав М. Гаспаров, який виділяє 8 повнонаголошених і 2 неповнонаголошені форми: -2-2-2-, -1-2-2-, -1-2-1-, -1-1-2-, -2-1-2-, -2-2-1-, -2-1-1-, -1-1-1- та -2-4- і -1-4- [4, с.280]. До цих форм на українському матеріалі Н. Костенко додає ще дві неповнонаголошені форми -4-1- і -4-2- [8, с.137].

У поезії Т. Тцари Дк4 постає у взаємозв'язку з іншими тонічними або класичними формами. Поет не створює самостійні твори дольником, однак в деяких віршах спостерігаємо певні вияви цієї форми. Як, наприклад, на початку поезії „Елегія на прихід зими”:

Iubită, (auzi) se vaită plopii că pleci	1-2-1-2-2-	Дк5
Și eu mă gândesc : să nu-ți fie frig	1-2-1-2-	Дк4 (V)
Să iei haine groase și cărți de citit	2-1-2-2-	Дк4 (II)
(O să găsești într-o noapte un crin veștejit) [15, с. 48].	3-2-2-2-	Дк4 (I) або Д4

Фіксуємо оригінальні форми дольника. Поет нанизуює рядки з одно-двоскладовими інтервалами, які не збігаються з силабо-тонічними розмірами, окрім останнього верса, що має дактилічну форму з атонованою першою стопою. Ритмічний малюнок фрагменту характеризується своєрідною унормованістю і наводить на думку, що такий вірш спрямований на встановлення однорідної ритмічної картини. Однак невпорядковане поєднання у наступних рядках ямбічних і дактилічних розмірів із тактовиком і акцентним віршем, розхитує задану впорядкованість, що унеможливило перетворення дольника на ритмічну доміную. Поезія складається з довгих рядків, у яких повнонаголошені і неповнонаголошені групи складів утворюють різноманітні ритмічні варіанти. Саме поява розмірів класичного віршування у взаємодії з тонічними формами і розмірами акцентного вірша є характерною особливістю авангардистської версифікації.

В експериментальних творах Т. Тцара вдався до різноманітного поєднання віршорядків. Поет виступає, як справжній винахідник ритмічних форм Дк4. Надзвичайно цікавою виступає неповнонаголошена IX форма (-1-4-):

Fiindcă mama ta te-a iubit [15, с. 42]. -1-4- Дк4 (IX)

До анакрузованої неповнонаголошеної X форми Дк4 (-4-1-) можна віднести верс:

Și până ce gândul meu o să fie carte [15, с. 55]. 4-4-1-1 Дк4 (XI)

У Т. Тцари наявна форма -4-2-, яка не спостерігається у російському віршуванні:

Pomii sunt crizanteme de ger [15, с. 55]. -4-2- Дк4 (XII)

Форми 4-іктового дольника наявні і в довгих цезурованих розмірах, в яких поет вдається до поєднання Дк4 з силабо-тонічними або тонічними розмірами:

Și tu verișoară cheamă-mi atenția când o să cânte cucul [15, с. 8].

1-2-1-2-2 // 3-1-1 Дк4 (V) + Я3

Bună multora de leac, când mi-aprind în suflet foc de versuri [15, с. 38].

2-2-2 // 2-1-1-1-1 Д3 + Дк4 (VIII)

Отже, Дк4 Т. Тцари – складний, нерегулярний, такі розміри, здебільшого, входять до складу поліморфних структур на рівні мікрополіметрії або спрямовані на чисту тоніку. Рецепція ритмічних форм Дк4 варіативна, серед найуживаніших форм спостерігаємо I (-2-2-2-) і II (-1-2-2-).

Український тип чотириіктового дольника, за спостереженнями Н. Костенко, найбільше націлений на експеримент. В утворенні авангардистського Дк4 провідна конструююча роль належить двоскладниковим ритмічним формам (-1-1-1-), заснованих на силабо-тонічних розмірах. У М. Семенка форми Дк4 вступають у сполуку із різноманітними двоскладовими та трискладовими розмірами. Наведемо для прикладу уривок поезії „Естет”:

Сьогодні я солідний естет. 1-1-1-2- Дк4 (IV)

Розуме, свій смак зажмур! -3-1- X4 (VIII)

В душі моєї кабінеті 1-1-3-1 Я4 (VIII)

Edmond de Goncourt [9, с. 52]. 1-2- Ам2

За твердженнями Н. Костенко, М. Семенко є справжнім віртуозом у створюванні різних конфігурацій дольникових структур. Він збагатив метричний репертуар українського некласичного вірша. Неабияким новатором поет постає у довгих цезурованих розмірах, в яких вдався до сполучення 4-іктового дольника з силабо-тонічними формами:

- Зве мене до сталевих окреслів і бетонних остів [9, с. 69].

-1-2-1-2 // 2-1-1 Дк4 (III) + Х3

– Запізнений кут роззявлеротий мене ховає темно [9, с. 81].

1–2–1–1–1 // 1–1–1–1 Дк4 (VII) + ЯЗ

– Що ж тоді буде, коли еволюція заперечить: Стоп! [9, с. 76].

–2–2– // 2–4–1– ДЗ + Дк4 (X)

Таким чином, авангардистський тип Дк4 кристалізується у розчині класичних структур, найуживанішою виступає двоскладникова VIII форма (–1–1–1–) та трискладникова I форма (–2–2–2–). Він має ознаки авангардистського неосинкретизму, змішування класичних і некласичних форм а також тенденцію до силабо-тонічної впорядкованості.

Зробимо стислі висновки. Дольник виступає, як нова віршована форма і в українській, і в румунській авангардистській поезії. Він представлений різними розмірами та різними типами віршування. Румунський дольник виявляє розгалужену систему розмірів та ритмічних інтерпретацій, але вони не утворюють самостійних монорозмірних творів. Український авангардистський дольник постає, як складна, багатокомпонентна структура, у якій переплітаються різні класичні і некласичні традиції.

Серед дольникових розмірів виділяємо Дк3 та Дк4. У румунському Дк3 проглядається тенденція до чисто тонічної системи віршування. Особливістю українського триктового дольника є застосування двоскладникової основи, що спрямовує Дк3 на силабо-тоніку. Румунський Дк4 складний, нерегулярний, він, здебільшого, входить до складу поліморфних структур на рівні мікрополіметрії або спрямований на чисту тоніку. В українського Дк4 простежується тенденція до багатформності й посилення двоскладникової ритмічної основи.

Довгі дольникові розміри і в українській, і в румунській поезії постають у цезурованих варіантах. Це здебільшого Дк6 та Дк7. Короткі двоіктові дольникові форми наявні лише у румунській поезії.

Література

1. Брюсов В. Основы стиховедения: Общее введение. Метрика и ритмика / В. Брюсов. – М. : URSS, 2012. – 138 с.
2. Гаспаров М. Л. Русский стих начала XX века в комментариях / М. Л. Гаспаров. – М. : Фортуна Лимитед, 2001. – 287 с.
3. Гаспаров М. Л. Очерк истории русского стиха. Метрика. Ритмика. Рифма. Строфика / М. Л. Гаспаров. – М. : Фортуна Лимитед, 2000. – 352 с.
4. Гаспаров М. Л. Современный русский стих. Метрика и ритмика / М. Л. Гаспаров. – М. : Наука, 1974. – 486 с.
5. Жирмунский В. Теория стиха / В. Жирмунский. – Л. : Советский писатель, 1975. – 664 с.
6. Качуровський І. Метрика : підручник / І. Качуровський ; [гол ред. М. С. Тимошик, ред. Л. Л. Щербатенко]. – К. : Либідь, 1994. – 120 с.
7. Костенко Н. В. Українське віршування XX століття / Н. В. Костенко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2006. – 287 с.
8. Костенко Н. В. Український дольник. Колективна монографія / за редакцією Н. В. Костенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 432 с.
9. Семенко М. Вибрані твори / Упорядник Анна Біла. – К.: Смолоскип, 2010. – (Серія „Розстріляне відродження”).
10. Béhar H. Préface des poésies complètes de Tristan Tzara / H. Behar // Les Cahiers TRISTAN TZARA [Publication internationale pour l'étude des avant-gardes contemporaines]. – Moiești-Roumanie, 2013. – Tomes 3-4. – P.384–397.
11. Călinescu M. Conceptul modern de poezie / M. Călinescu. – Pitești : Paralela 45, 2009. – 255 с.
12. Crăciun G. Aisbergul poeziei moderne / G. Crăciun. – Pitești : Paralela 45, 2009. – 448 p.
13. Mincu M. O panoramă critică asupra poeziei românești din secolul al XX-lea / M. Mincu. – București : Pontica, 2008. – 1181 p.
14. Streinu V. Versificația modernă / V. Streinu. – București : EPL, 1966. – 350 p.
15. Tzara Tristan. Primele poeme / Tristan Tzara. - București : Cartea Românească, 1971. – 130 p.